

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2021 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2021

2

Vilnius 2021

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2021

2

Vilnius 2021

Žurnalo leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-19-10

Redakcinė kolegija / Editorial Board / Redaktion:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva /
Vytautas Magnus University, Lithuania

Krzysztof BUCHOWSKI
Balstogės universitetas, Lenkija /
University of Białystok, Poland

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Tomasz KEMPA
Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje, Lenkija /
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vėjas G. LIULEVIČIUS
Tenesio universitetas Noksvilyje, JAV /
University of Tennessee, Knoxville, USA

Bernadetta MANYŚ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas / Deputy Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva /
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Mathias NIENDORF
Greifswaldo universitetas, Vokietija /
University of Greifswald, Germany

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas, Lietuva /
Vilnius University, Lithuania

Sergej POLECHOV / Сергей В. ПОЛЕХОВ / Sergey POLEKHOV
Rusijos nacionalinės ekonomikos ir valstybinės tarnybos akademija,
Rusija / The Russian Presidential Academy of National Economy
and Public Administration (RANEP), Russia

Jolita SARCEVIČIENĖ (atsakingoji sekretorė / Executive Secretary)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas, JAV /
Millersville University, USA

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge, Vokietija /
Nordost Institut in Lüneburg, Germany

Theodore R. WEEKS
Pietų Iliinojaus universitetas Karbondeilyje, JAV /
Southern Illinois University, Carbondale, Ill., USA

Andrzej ZAKRZEWSKI
Varšuvos universitetas, Lenkija /
University of Warsaw, Poland

Registruota duomenų bazė:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing. Lituanistika

Recenzuojamas mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1971 m. Per metus išeina 1 tomas (2 numeriai).
Elektroninę straipsnių versiją pdf formatu galima rasti internetinėje svetainėje:
<https://www.istorija.lt/leidiniai/mokslo-zurnalai-ir-testiniai-leidiniai/lietuvos-istorijos-metrastis/672>

ISSN 0202-3342
e-ISSN 2538-6549

© Lietuvos istorijos institutas, 2021
© Straipsnių autoriai, 2021

Česlovas Laurinavičius. **Lietuvos su Klaipėda ir Vilniumi genezė. Anglų ir rusų „Didžiojo žaidimo“ Baltijos aspektas.** Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2020. – 455 p. ISBN 978-609-8183-82-5.

Pirmiausia noriu paminėti kelis įdomius faktus, susijusius su recenzuojama knyga. 1919 m. sausio 10 d. Lietuvos vyriausybei neseniai persikėlus iš Vilniaus ir vos apsipratus Kaune, ministras pirmininkas Mykolas Sleževičius pirmininkavo posėdyje svarstant Prekybos ir pramonės ministro J. Šimkaus siūlomą Lietuvos suartėjimo su Anglija klausimą. Tvirtinta, kad Lietuva turėtų tapti Anglijos protektoratu, nes visos šalys Anglijos protektorate eina ne atgal, o pirmyn. Per šimtą metų su rusais mes nuėjome daugiau atgal nei pirmyn¹.

Padėtis tikrai buvo bloga, jei svarstyti tokie dalykai. O dar prie tos vos kvėpuojančios Lietuvos valstybės norėjo prisijungti 30 Rytų Prūsijos lietuvių atstovų (Lietuva to norėjo dar labiau ir tokias idėjas skatino), 1919 m. sausio 9 d. pasirašiusių kreipimąsi į Antantės valdžią ir JAV prezidentą Woodrową Wilsoną ir išsiuntę jį į Paryžių, nes „Su lenkais mes nenorime nieko bendro. Mes geidaujame stiprios, tvirtos ir didžios Lietuvos valstybes su Vilnium už vyriausį miestą“².

Tokie raštai buvo itin reikalingi Lietuvos delegacijai prie Paryžiaus taikos konferencijos motyvuojant gyventojų norą būti Lietuvos sudėtyje. Po pusmečio, 1919 m. rugpjūčio 15 d., pirmininkaujant ministrui pirmininkui M. Sleževičiui, vyriausybės posėdyje ir vėl svarstytas Anglijos protektorato klausimas. M. Sleževičius pažymėjo, jog norint nepriklausomybės, reikia apsiginti nuo visų priešų, bet tam būtina svetimos valstybės pagalba:

Turime pagalbos ieškoti svetimose valstybėse, pirmoje eilėje Anglijoje. Susidėję su Anglija pakilsim kitų valstybių akyse, kurios taip pat bus priverstos skaitytis su mumis. Vidaus reikalų ministras P. Leonas sutinka, jog kito kelio nėra. Lietuvos padėtis be galo sunki.

¹ *Lietuvos vyriausybės 1918–1920 metų posėdžių protokolai*, t. I: 1918 m. lapkričio 9 d. – 1919 m. spalio 4 d., sud. A. Eidintas, R. Lopata, Vilnius, 2018, p. 160–162.

² Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 923, ap. 1, b. 149, l. 156–159.

Balsuojant už anglų protektoratą buvo septyni balsai už (ministras pirmininkas, švietimo ministras J. Tūbelis, J. Šernas, J. Paknys, S. Kairys, prekybos ir pramonės ministras prof. J. Šimkus ir P. Leonas), keturi susilaikė (susisiekimo ministras V. Čarneckis, teisingumo ministras L. Noreika, žemės ūkio ir valstybės turtų ministras A. Stulginskis ir finansų ministras J. Vileišis). Už suteikimą Anglijai koncesijų (geležinkelių, telegrafo linijų, Klaipėdos uosto ir Nemuno) devyni buvo už, du – prieš (J. Vileišis, V. Čarneckis)³.

Kodėl taip noriai iš dalies buvo aukojama nepriklausomybė ir svajota apie Anglijos protektoratą? Į tokias istorijos mįsles ir bandoma atsakyti naujame Česlovo Laurinavičiaus tyrime, kuriame atskleista plati diplomatinių veiksmų skalė chronologiškai ilgu laikotarpiu, surasta įsivaizduojama Rusijos ir Didžiosios Britanijos *ašis*, kaip rusų ir britų politikos visuma, veikusi Lietuvą iki 1920 m. pabaigos. Šie metai autoriaus išskirti kaip nepaprastai svarbūs, kai anglai, pabandę ieškoti savo vietos Baltijos šalyse, pasitraukė, perleisdami jau Sovietų Rusijai dorotis su naujagimėmis valstybėmis. Šioje knygoje vystoma idėja – kaip rytinėje Europos dalyje visuomeninė raida įgavo etnosocialinį vektorių, prie kurio derinosi arba ne – kaip kas suprato ir galėjo – pradedant didžiosiomis valstybėmis su jų strategijomis, ir baigiant eiliniu valstiečiu kur nors ties Dubysa, Vysla ar Dniepru. Autorius, matyt, vadovaujasi stoikų principu *Ducunt volentem fata, nolentem trahunt* (Kas neina kartu su likimu, tą likimas tempia paskui save).

2020 m. birželio 11 d. Lietuvos istorijos institute vykusiame knygos pristatyme Č. Laurinavičius pažymėjo, kad pagrindinė jo knygos tezė – lietuvių tautą „sukonstravo“ ne rusai, o rusai ir anglai, kad rusai nėra priešai – tik palaikant santykius su jais reikia pusiausvyros, kurios ne kartą nesilaikyta. Tame pačiame pristatyme kalbėjęs dr. Vladas Sirutavičius pažymėjo, kad Č. Laurinavičius savo knygoje vykusiai pagauna politikos niuansus, turi savo požiūrį. Ir su tuo reikia sutikti. Visų pirma autoriui (iš pažiūros gana lengvai) paklūsta dideli archyvinių dokumentų klodai ir plati naudota literatūra, kurios paskiri tomai, kaip sako pats autorius, kartais atsako tik į labai siaurus klausimus. Ko tekste daugiau – geopolitikos ar istorijos, atsakymas aiškus: geopolitikos daugiau pirmojoje dalyje, tačiau jau nuo Georgo Sauerweino veiklos, jo ir aušrininkų sąlyčių neginčijamai pradeda dominuoti istorija (ir įdomumas). Tyrimas yra naujas dėl to, jog Lietuva, įtaka jai apžvelgiama kaip Lietuvos su Vilniumi ir Klaipėda prasme, nors jau knygos pradžioje Č. Laurinavičius pažymi, kad nė viena *ašis* nematė tokios, ar matė tik su Vilniumi, ar tik su Klaipėda, o kas dar blogiau – Lietuva vis tiek buvo matoma kaip „sezoninė“ valstybė, kuri kažin ar išsilaikys apskritai.

Savo pasakojimą autorius pradeda dar XVIII a. Jis apžvelgia Austerlico mūšio, Vienos kongreso sprendimus, 1830–1831 m. sukilimo kontroversijas ir Krymo karo epizodą, 1863 m. sukilimo temą ir net krizę dėl Bulgarijos 1876–1878 m. Tačiau įdomiausias

³ Lietuvos vyriausybių 1918–1920 metų posėdžių protokolai, p. 511–514.

mums yra „Aušros“ projekto epizodas ir G. Sauerweino veiklos tarp lietuvininkų aprašymas. Jame autorius išvelgia britų ranką. Jau čia paaiškėja, kokią sudėtingą tyrimą teko atlikti Č. Laurinavičiui – atradus aiškiai neįrėmintą britų–rusų *ašį*, tiksliau, – jų poveikių srautus, jo tekste dažnai pereinama į abiejų ašies narių politikos aptarimą ir poveikį, pvz., Davido Lloydo George'o ir Vladimiro Lenino pozicijų dėl Lietuvos aptarimą, arba jų įgaliotų asmenų veikų su Lietuva nagrinėjimą.

Įdomiausia mums ir plačiausiai knygoje aptariama XX a. pradžia, kai *Ašis* bando stumti Vokietiją iš Lietuvos ir regiono, Lietuva vaduojasi iš Vokietijos replių, tačiau yra visiškai priklausoma nuo jos ekonomiškai, britai stabdo taikos derybas su Rusija, tačiau jas leidžia 1920 m. ir jos tampa svarbiu veiksmu Lietuvai. Aptardamas sudėtingą tarptautinę situaciją, Č. Laurinavičius dar kartą pabrėžia Lietuvos balansavimą ant pražūties krašto, atverdama ir jo mėgstamą Sovietų Rusijos vaidmenį Lietuvos likimui, neatmesdamas Lenkijos faktoriaus, tačiau jo nesuabsoliutindamas.

Č. Laurinavičius užsibrėžia bandyti įrodyti hipotezę, kad tik Londono–Maskvos ašis vėrė kelią permanentinei Lietuvos valstybei su Klaipėda ir Vilniumi, ir teisingai pastebi, kad tai labiau teorinis apibendrinimas, o tikrovė buvo ne tokia vienareikšmiška ir labai komplikauta (p. 17).

Žinoma, pats aktualiausias klausimas lietuviams, jau baigiantiems mušti ir išstumti bolševikus, buvo lenkų dalinių veržimasis į lietuvių žemes prisidengiant karo su bolševikais dingstimi arba be jos, pažeidžiant nustatytą demarkacijos liniją, kėlęs gyventojų ir Lietuvos vyriausybės susirūpinimą. Lietuvos pajėgos buvo per menkos stabdyti Prancūzijos remiamą Lenkiją, tad ji ima telkti visuomenės balsus, kuriuos neabejotinai inicijuoja ir skatina pati Lietuvos vyriausybė. Vartant to meto spaudą man krito į akis, kad gyventojai ūmai ima gausiai mitinguoti, protestuoti (net raštiškai) spontaniškose demonstracijose, kurias nuosekliai aprašė ir vietos gyventojų priimtas rezoliucijas skelbė valdžios oficiozas „Lietuva“ nuolatiniame skyrelyje „Lietuvos piliečių balsai“. Pvz., 1919 m. birželio 19 d. įvykusiame visuotiniame Liudvinavo valsčiaus gyventojų mitinge protestuota prieš lenkų įvykdytą valsčiaus ir kitų vietovių užėmimą, žiaurų lenkų elgesį su gyventojais: „Šaukiames į Paryžiaus taikos konferenciją, kad sustabdytų lenkų savavališkus neteisėtus užgrobumus“, rašoma mitingo rezoliucijoje⁴. Prieš lenkų veržimąsi liepos 19 d. protestavo Molėtų valsčiaus gyventojai⁵. Net 1 500 Naujamiesčio valsčiaus piliečių 1919 m. liepos 27 d. mitinge prieštaravo lenkų veržimuisi į Lietuvos žemes ir reikalavo sugrąžinti Vilnių⁶. Rugsėjo 2 d. Nemajūnų valsčiaus sueigoje visais balsais buvo pareikštas protestas prieš lenkų veržimąsi į Lietuvą bei lenkų vertimą pasirašyti,

⁴Lietuvos piliečių balsai [žinutė], *Lietuva*, nr. 173, 1919 m. rugsėjo 9, p. 2.

⁵Ten pat, nr. 183, 1919 m. rugsėjo 22, p. 3.

⁶Ten pat, nr. 180, 1919 m. rugsėjo 18, p. 3.

kad gyventojai nori priklausyti Lenkijos valstybei⁷. Rugpjūčio 15 d. 3 250 žmonių Sintautuose (Šakių apskrityje) sueigoje protestavo prieš lenkų vykdomus Lietuvos žemių grobimus⁸. Gaudamos tokių faktų ir liudijimų, Lietuvos diplomatinės misijos platino šias žinias užsienyje. Vietos lenkų komitetai savo ruožtu agitavo ir ragino lietuvius pasirašyti rezoliucijas, kad jie nori gyventi Lenkijos valstybėje. Vyko kova dėl teritorijos.

Beje, gyventojai ne tik protestavo mitinguose, jie, globojami diplomatų, galėjo pareikšti savo nuomonę net Paryžiuje. 1919 m. liepą Paryžiuje pasirodė lietuvių atstovai iš Seinų: Seinų diecezijos kancleris, kanauninkas Jurgis Narjauskas, buvęs Rusijos dūmos deputatas kun. Jonas Laukaitis, dar ir dr. Pijus Bielskus – kaip specialūs Pietų Lietuvos atstovai, atvykę ginti šio krašto nuo Lenkijos pasikėsinimų. Liepos 31 d., lydimi kun. J. Žiliaus, Seinų atstovai matėsi su Lenkijos komisijos nariu prof. Robertu H. Lordu, o rugpjūčio 1 d. drauge su Martynu Yču aplankė Baltijos tautų komisijos pirmininką markizą de la Toretto⁹. Pokalbių metu Seinų atstovai pabrėžė krašto lietuviškumą ir norą priklausyti Lietuvai, kad Seinų apskrityje gyvena apie 60 tūkst. lietuvių, kurie nori, kad Seinai būtinai priklausytų Lietuvai¹⁰.

Č. Laurinavičius pabrėžė, kad daug autorių pažymėjo, jog nors Lucjano Želigowskio Vilniaus žygis ir buvo skausmingas, tačiau lenkiškoji ekspansija sudarė galimybę egzistuoti Lietuvos valstybei. O kiti net nepastebi, jog dėl to Rytų Europoje susidarė karo židiny, be to, Lietuva 1939 m. atgavo Vilnių, ir tai visai suvelia istorikų, besilaikančių versijos, kad Lietuva išliko kaip valstybė dėl „lenkiško išvadavimo“, t. y. pergales prie Vyslos, mintis.

Juolab kad iki 1920 m. pabaigos (o ir vėliau) svarbiausia problema Lietuvai liko Vilnius, o jeigu smulkiau – demarkacijos linijos, jų pažeidinėjimas ir Lietuvos teritorijos „nukramtymas“. Jungdamas įvairius istorinius laikotarpius ir tyrimo metodus, autorius pasirenka tarpdisciplininės studijos pobūdį. Jis mažiau skiria vietos pačios Lietuvos pastangoms arba jas išdėsto labai trumpai, tikriausiai sąlygojamas tos aplinkybės, kad ir taip didelė knyga negali būti dar didesnė. O Lietuva neturėjo rėmėjo ir suko galvą, kokiais būdais sustiprinti savo argumentus sprendžiant užsienio politikos uždavinius, tad ir toliau pasitelkdavo tautos balsą (kol nebuvo išrinktas Steigiamasis seimas), bent pavieniais klausimais bandė paspausti Antantę savo pusėn. Griebtasi manifestacijų: 1919 m. rugpjūčio 16 d. Lietuvos vyriausybės posėdyje, kuriame dalyvavo ir Lietuvos vyriausybės

⁷Ten pat, nr. 181, 1919 m. rugpjūčio 20, p. 2.

⁸Ten pat, nr. 183, 1919 m. rugpjūčio 22, p. 3.

⁹Baltijos Tautų komisija, ten pat, nr. 197, 1919 m. rugsėjo 7, p. 2–3.

¹⁰1919 09 04 Seinų miesto ir apskrities atstovų lietuvių pareiškimas Lietuvos delegacijai prie Taikos konferencijos, protestuojantis prieš Seinų atitekimą Lenkijai, *Lietuvos ir Lenkijos santykiai: nuo Pirmojo pasaulinio karo pabaigos iki L. Želigowskio įvykdyto Vilniaus užėmimo (1918 m. lapkritis – 1920 m. spalio): dokumentų rinkinys*, par. E. Gimžauskas, A. Svarauskas, Vilnius, 2012, p. 265–267.

laikinasis įgaliotinis Londone Vincas Čepinskis, tiekimo ir maitinimo ministras Steponas Kairys pasiūlė pačiai visuomenei reaguoti į lenkų veržimąsi demonstracijomis, rytoj pat organizuoti demonstraciją Kaune prieš prancūzų misiją, – tegul jie pamato, kad lietuvių visuomenei pritrūko kantrybės. Petras Leonas nurodė, kad demonstracija reikia pareikšti protestą prieš lenkų veržimąsi ir Lietuvos teritorijų okupavimą. V. Čepinskis pridėjo, kad politinės demonstracijos visose šalyse yra labai reikšmingos, ir į jas atsižvelgia visas pasaulis¹¹.

Kaune pasklidus gandams, kad „Prancūzai atiduoda lenkams Seinus“, spauda pranešė apie Leono Wasilewskio nesėkmingą vizitą Kaune rugpjūčio pradžioje, kai Lenkijos delegacija neatsiliepė į lietuvių reikalavimus ir išvyko namo. „Lietuvos“ laikraštyje paskelbtos Lietuvos delegacijos prie Paryžiaus Taikos konferencijos apeliacijos ir kiti dokumentai tiesiog pirštu bedė į Lietuvai daromas skriaudas. Diplomato Augustino Voldemaro ir V. Čepinskio interviu laikraščiams apie Lietuvos pripažinimo perspektyvas nebuvo optimistiški.

Štai dar vienas pavyzdys. Rugpjūčio 17-osios rytą, sekmadienį, būreliai kauniečių ėmė rinktis į miesto centrą, ir apie 12 val. Viešojoje aikštėje susirinko minia demonstrantų. Prasidėjusiame mitinge kalbėjo visų lietuvių politinių partijų bei žydų atstovai, aštriai kritikuodami Antantės politiką. Didžiausio palaikymo sulaukė kovingos kun. Mykolo Krupavičiaus, Domininko Blyno ir Vlodo Požėlos kalbos. „Lietuvoje“ buvo nurodyta, kad protestuotojų būta apie 10 tūkst. Susirinko vienas kitas orkestras, choras. Tiesa, vėliau paskelbtoje mitinge priimtoje rezoliucijoje nurodyta, kad mitinge dalyvavo net 20 tūkst. žmonių, kurie išreiškė norą, jog vokiečių ir lenkų daliniai išėitų iš Lietuvos, reikalavo sostinės Vilniaus. Ypač kliuvo Lenkiją palaikančiai Prancūzijai: „Mes protestuojam prieš Santarvės¹², ypač prieš prancūzų politiką mūsų krašte, kuri padeda lenkams, leidžia jiems okupuoti mūsų kraštą ir vis toliau brautis į jo gilumą“, rašoma rezoliucijoje¹³. Stebėtojai pažymėjo, kad tokios didelės masinės demonstracijos Kaune dar nebuvo. Be to, rugpjūčio 17 d. dideli ir gausūs analogiško turinio mitingai įvyko Alytuje ir Seirijuose¹⁴.

Rugpjūčio 19 d. konfidencialiame pranešime Lietuvos delegacijai Paryžiuje užsienio reikalų viceministras Petras Klimas (beje, pranešimą jis parašė premjerui M. Sleževičiui paprašius) paaiškino, kad demonstracija reiškia, jog žmonės nepatenkinti Prancūzijos

¹¹ 1919 09 16 Ministrų Kabineto posėdžio protokolas, *Lietuvos vyriausybės 1918–1920 metų posėdžių protokolai*, p. 515–517.

¹² Antantės.

¹³ Rezoliucija protesto mitingo, įvykusio rugpjūčio 17 dieną Kaune, *Lietuva*, nr. 182, 1919 m. rugpjūčio 21, p. 1.

¹⁴ Lietuvos piliečių balsai, ten pat, nr. 182, 1919 m. rugpjūčio 22, p. 3.

politika: lenkų palaikymu okupuotose Lietuvos teritorijose, demarkacinės linijos nustatymu, kad sostinę paliko lenkams, o paskui tą liniją kaitaliojo pagal lenkų norą.

Ypač ūpas pastaraisiais laikais ėmė kilti prieš esančią čia Prancūzų Misiją, kurios šefas¹⁵, kaip žinoma, pirmas suprojektavo nenaudingą Lietuvai demarkacijos liniją be Vilniaus [...] Misijos politika kreipiama yra ne Lietuvos, bet Lenkijos naudai¹⁶.

Politinių partijų atstovai, Lietuvos valstybės tarybos nariai, vienas po kito arba grupelėmis lankydavosi provincijoje ir susitikdavo su gyventojais. Po jų apsilankymų vietoje protesto mitingų ir rezoliucijų, palaikančių Lietuvos valstybę ir vyriausybę, srautas į Kauną augo, jie išsiųsti į Paryžių Lietuvos delegacijai prie Taikos konferencijos¹⁷.

Č. Laurinavičius savo knygoje atseka mentalinę lietuvių orientavimosi raidą į Lietuvą su Vilniumi ir Klaipėda, skirdamas daug dėmesio faktoriams, sutrukdžiusiems tai padaryti, bet ši idėja buvo užkrečianti ir išliko tautos politinėje atmintyje.

Jau minėjau protestų prieš prancūzus aprašymą, visai kitas reikalas buvo dėl anglų, kai Lietuva sulaukė jų pripažinimo. Didžiosios Britanijos misijos atstovas Richardas Baringtonas Wardas informavo Lietuvos vyriausybę gavęs per Rygą pranešimą iš Londono, kad jo atstovaujama karališkoji vyriausybė rugsėjo 24 d. pripažino Lietuvos laikinąją valdžią *de facto*. Rugsėjo 26 d. 16 val. Kaune prasidėjo didžiausia iki tol džiaugsmo ir dėkingumo demonstracija Anglijos garbei. Iš Rotušės balkono ugningą kalbą pasakė M. Krupavičius, po to vis gausėjanti minia, jau nebijodama galimų susišaudymų arba ekscesų iš lenkų pusės (o to, kaip pažymėjo „Lietuvos“ korespondentas, dar prisibijota renkantis į mitingą rugpjūčio 17 d.), užtvindė gatves ir aikštes. Ji nulingavo iki prezidentūros garsiai valiudodama, grojant orkestrams bei dainuojant chorams, nutraukinėjo prezidento Antano Smetonos kalbą, po to nuėjo prie Anglų misijos padėkoti ir kalbomis, ir šauksmais¹⁸.

Tuos kelis visuomenės reagavimo į kenksmingą Lietuvai politiką pavyzdžius čia paminėjau dėl to, kad tuo metu buvo propaguojama tautų teisė į apsisprendimą, demonstracijos buvo tautų apsisprendimo teisės pavyzdžiai, siekiant nepriklausomybės numatytoje teritorijoje etnografinio (o kartais ir etnologinio) motyvavimo, tačiau britai neįsitraukė į kokius nors konkrečius veiksmus, kad tą teisę realizuotų ir įtvirtintų, o lietuviai net po 1920 m. liepos sutarties su Sovietų Rusija bandė anglus pajudinti spręsti ekonomines ir politines regiono problemas, daro išvadą monografijos autorius (p. 391). Britai manė

¹⁵ Prancūzijos karinė misija atvyko į Lietuvą 1919 m. kovo 19 d., jai vadovavo pulk. Celestinas Reboulis, misijoje dirbo karininkai kpt. R. M. Pujolas, kpt. G. Padovani ir kiti, ją į Kauną atlydėjo Juozas Gabrys. Nors misija turėjo užsiimti Lietuvos kariuomenės sustiprinimu, ji labiau rūpinosi Lietuvos ir Lenkijos santykiais. Ši karinė misija buvo priklausoma nuo gen. Paulo Prospero Henrys'o vadovaujamos prancūzų karinės misijos Lenkijoje.

¹⁶ 1919 09 17 URM telegrama, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 59, l. 62.

¹⁷ Garbingai Taikos konferencijai Paryžiuje, ten pat, f. 672, ap. 1, b. 49, l. 3–6.

¹⁸ Demonstracija Kaune rugsėjo 26 d., *Lietuva*, nr. 214, 1919 m. rugsėjo 30, p. 1.

gausiantys lietuvių orientaciją į Didžiąją Britaniją be investicijų ir konkrečių veiksmų, vi-
liodami tik britų vėliava ir patraukliu liberalizmu, jie siekė atitraukti Rusijos domėjimąsi
britų valdomis Azijoje ir pan.

Naujai Č. Laurinavičius žvelgia į Sovietų Rusijos politiką (ji dar svajojo sovietinės
autonomijos forma įjungti naujas valstybes į savo sudėtį, o tokius siekius geriausiai
liudija 1920 m. rugpjūtį bolševikų rengtas Lietuvoje pučas, draugovių ginklavimas po-
grindyje ir dviejų tūkstančių diversantų atsuntimas, ginklų sandėlių įrengimas). Lenki-
jos pergalės privertė bolševikus tą sukilimą atšaukti. Ideologiniais sumetimais lietuviai
atmetė Maskvos protektoratą, galėjusį garantuoti jiems Vilnių. Lietuvos valstybė išliko,
tačiau be Vilniaus ir Klaipėdos kaip savotiškas buferis, naudingas Vokietijai, o Lietuva,
priešindamasi Lenkijos dominavimui, pasirinko Berlyno–Maskvos ašį, teigia autorius
(p. 394).

Kai kurie Skandinavijos politikai irgi manė, kad Baltijos valstybės – Lietuva, Latvija
ir Estija – tai laikinos valstybės, kad nepriklausomybės Baltijos šalims nepavyks išsaugo-
ti, nes jų negynė nė viena didžioji valstybė.

Mano diplomatinio darbo metu geras kolega Vašingtone, Švedijos ambasadorius JAV
Karlus Liljegrenas atsiminimuose aprašė nuotaikas Švedijoje, jau Baltijos šalis aneksavus.
Švedų laikraštis *Svenska Dagbladet* savotiškoje užuojautoje, pavadintoje „In Memo-
riam“, dėl Baltijos valstybių likimo 1940 m. vasarą visas tris, kaip ir skaitytojai, apgailė-
damas, taip apibūdino:

Viena po kitos Europos dalys brutalia jėga metamos į maišatį... Tos naujos valstybės ėjo
skirtingais keliais per savo dvidešimt ar daugiau nepriklausomybės metų, iki tam tikro laips-
nio rinkdamosi savo formas: rami ir patikima Estija, labiausiai homogeninė savo suomiškame
tvirtume, gyvybinga ir orientuota į darbą Latvija, turtingesnė gamtos ir kultūros niuansais,
senoviško ir įvairiaspalvio stiliaus, drovi, tačiau niekuomet iki galo neužbaigta Lietuva¹⁹.

Taigi – vis neužbaigta Lietuva...

Č. Laurinavičius taip surenčia studijos faktūrą ir sukonstruoja dėstymą, kad skaityto-
jo visai negaili, nesuteikdamas net menkiausios progos jam atsikvėpti ir atsigauti (kad ir
kokiais nors pavyzdžiais kiek „palengvindamas“ tekstą). Todėl knyga skaitosi gerai, bet
labai įsitempus, stengiantis išlaikyti dėmesį jo pasakojimui, nes ką nors praleidus tenka
sugrįžti ir gaudyti buvusias pasakojimo gijas. Tiesa, žavintis gausybe autoriaus skaitytų
užsienio istorikų darbų sąrašu galima pasigesti seniau parašytų, autoriaus net neminimų
ir nepanaudotų Vytauto Žalio darbų apie Klaipėdą. Taip pat nepanaudoti knygoje Dangiro
Mačiulio ir Dariaus Staliūno tyrinėjimai apie Vilnių, labai susiję su tema²⁰.

¹⁹ H. Liljegren, *From Tallinn to Turkey. As a Swede and Diplomat. Memoirs*, 2004, Istanbul, p. 11.

²⁰ D. Mačiulis, D. Staliūnas, *Vilnius – Lietuvos sostinė: problema tautinės valstybės projekte
(XIX a. pab. – 1940 m.)*, Vilnius, 2015.

Č. Laurinavičiaus studija, kurioje kartais remiamasi tik logiškais prielaidomis (kai kurias iš jų autoriui gal ir derėjo dar išsamiau pakomentuoti), savo apimtimi, svarbių politinių problemų iškėlimu, mūsų historiografijoje išsiskirianti naujais, netikėtais požiūriais, atsistoja į monumentalių daugiašalių ar dvišalių regiono santykių istoriją nagrinėjančių sintetinių monografijų gretą šalia Zenono Butkaus, Algimanto Kasparavičiaus, Vytauto Žalio, Vytauto Jokubausko, Liudo Truskos darbų. Ji tikrai verta vietos lietuvių historiografijos pasiekimų lentynoje, įdėmaus skaitytojo dėmesio ir naujų studijų šia tematika tąsos. Atsiprašau, kad neatpasakojau knygos turinio, jį tikrai sužinosite vos tik atsivertę naują ir netradicinį Česlovo Laurinavičiaus veikalą, kur rasite dar daugybę kitų dalykų, kurie tikriausiai bus praslydę (ne iš blogos valios) pro mano dėmesį.

Alfonsas Eidintas